

ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΟΡΑΤΙΟΣ*

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτελεῖ μέρος εὐρύτερης μελέτης μου μετὸν τίτλο «Ἡ Κύπρος στοὺς Ρωμαίους συγγραφεῖς», ἀπ' τὴν ὁποία προέρχονται καὶ τὰ λίγα εἰσαγωγικά λόγια.

Ἡ Κύπρος, τὸ πολυτραγουδισμένο στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία νησί μετὰ τὴν πανάρχαια καὶ πολυκύμαντὴ ἱστορία, ἐμφανίζεται ἀρκετὰ συχνὰ καὶ στὴ λατινικὴ γραμματεία. Τὸ φαινόμενο ἀρχικὰ μοιάζει νὰ εἶναι περισσότερο λογοτεχνικός τόπος, ποὺ παραλήφθηκε, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα, ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ συνδέεται μετὰ μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ συμβάντα, μετὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ρωμαῖοι μικρὴ μόνον σχέση μποροῦσαν νὰ ἔχουν. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ ὠδήγησαν στὴν προσάρτηση τοῦ νησιοῦ στὴ Ρώμη (58 π.Χ.) καὶ τὴν κατάληψή του ἀπὸ τὸν Κάτωνα ἡ συχνότερη ἐμφάνιση τῆς Κύπρου στὰ συγγράμματα Ρωμαίων συγγραφέων, ὅπως π.χ. τοῦ Κικέρωνος ποὺ ἦταν ἀνθύπατος τῆς ἐπαρχίας τῆς Κιλικίας, στὴν ὁποία ἀρχικὰ προσαρτήθηκε ἡ Κύπρος, φαίνεται ὅτι συνδέεται περισσότερο μετὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὸ νησί καὶ τὴ γύρω περιοχὴ. Παράλληλα φαίνεται νὰ αὐξάνεται τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἀνδρούμενης λατινικῆς λογοτεχνίας γιὰ τὸ νησί ποὺ φέρεται ὡς πατρίδα τῆς Ἀφροδίτης, στὴν ὁποία ὁ μύθος ἀνάγει τὴν καταγωγὴ τῶν Ρωμαίων.

Στὰ ποιήματα τοῦ Ὁρατίου, τὰ ὁποῖα γράφτηκαν ὀκταετὴ μετὰ τὴν ὑποταγὴ τοῦ νησιοῦ στὴ Ρώμη, ἡ μνεῖα τῆς Κύπρου σχετίζεται τόσο μετὰ τὴν Ἀφροδίτη ὅσο καὶ μετὰ τὴ ναυτιλιακὴ καὶ ἐμπορικὴ θέσιν τοῦ νησιοῦ, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι παρέμεινε ἀξιόλογη παρ' ὅλες τὶς λεηλασίες ποὺ ὑπέστη ἀπ' τοὺς ἀπληστους Ρωμαίους διοικητές.

Τὸ ὅτι ἡ «Κύπρις» ἀναφέρεται ἀρκετὲς φορὲς στὶς «Ὠδές» τοῦ Ὁρατίου εἶναι τελείως φυσικὸ προκειμένου γιὰ ποιήματα λυρικὰ μετὰ ἔντονα τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο, ὅπου ἡ παρουσία τῆς γελαστῆς καὶ παντοδύναμης θεᾶς ἀρμόζει τόσο στὴ φύσιν ὅσο καὶ στὴν παράδοση τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ εἵδους.

* Ἀνακοίνωση στὸ Β' Διεθνὲς Κυπριολογικὸ Συνέδριον (Λευκωσία 1982).

Ἔτσι στὴν παράκληση-προσευχὴ τοῦ πρὸς τὴν Ἀφροδίτῃ στὴν τριακοστὴ ὥδῃ τοῦ πρώτου βιβλίου ἡ Ἀφροδίτῃ ὀνομάζεται βασίλισσα τῆς Κνίδου καὶ τῆς Πάφου καὶ καλεῖται νὰ ἀφήσῃ τὴν προσφιλῆ τῆς Κύπρο γιὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ σπίτι τῆς ἀγαπημένης τοῦ ποιητοῦ Γλυκέρας:

*O Venus regina Cnidi Paphique,
sperne dilectam Cypron et vocantis
ture te multo Glycerae decoram
transfer in aedem*

(1, 30, 1-4):

Τῆς Κνίδου καὶ τῆς Πάφου ἐστὶν βασίλισσα, Ἀφροδίτῃ,
γιὰ λίγο μόνο ἄφησε τὴν προσφιλῆ σου Κύπρο
κ' ἔλα στὸ καταστόλιστο τὸ σπίτι τῆς Γλυκέρας,
ποὺ σὲ παρακαλεῖ θερμὰ μέσ' σὲ πολὺ λιβάνι.

Οἱ ἐκφράσεις *regina Cnidi Paphique* καὶ *sperne dilectam Cypron* ὑπενθυμίζουν τὸ ἀπόσπασμα 55 τοῦ Ἀλκμῆνος:

Κύπρον ἱμερτὰν λιποῖσα καὶ Πάφον περιρροῦσαν

(Ἀλκμ. 55, Page):

ἀφῆνοντας τὴν ποθητὴ τὴν Κύπρο καὶ τὴν Πάφον,
ποὺ θάλασσα τὴν τριγυρᾷ ἀπ' ὅλα τῆς τὰ μέρη.

Τὸ ὀνομαστὸ ἱερὸ τῆς Παφίας Ἀφροδίτης, τὸ ὁποῖο ἐπισκέφθηκε καὶ ὁ Τίτος, ἀναφέρουν μετὰξὺ ἄλλων καὶ ὁ Τάκιτος¹ καὶ ὁ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος². Ἐπίσης ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος κάνει λόγο γιὰ φημισμένους ναοὺς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὶς δύο ἑνδοξες πόλεις Σαλαμῖνα καὶ Πάφον ἀντίστοιχα³.

1. *Atque illum (sc. Titum) cupido incessit adeundi visendique templum Paphiae Veneris, inclutum per indigenas advenasque.*

(Tac. Hist. 2, 2):

Καὶ ἐκεῖνον (δηλ. τὸν Τίτο) τὸν κατέλαβε ἐπιθυμία νὰ πάῃ καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ ναὸ τῆς Παφίας Ἀφροδίτης, ποὺ ἦταν ξακουστὸς σὲ ντόπιους καὶ ξένους.

2. *Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cuius quamdam aream non impluit...*

(Plin. N.H. 2, 97 (210):

Ἄνομαστο ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης ἔχει ἡ Πάφος, σὲ κάποια αὐλὴ τοῦ ὁποῖου (κατὰ θαυμαστὸ τρόπο) δὲν πέφτει (καθόλου) βροχὴ.

3. *Cyprum itidem insulam procul a continenti discretam et portuosam inter municipia crebra urbes duae faciunt claram Salamis et Paphus, altera Iovis delubris altera Veneris templo insignis.*

(Ammian. Marc. 14, 8, 14):

Ἐπίσης τὴ νῆσο Κύπρο, ἀπομονωμένη μακριὰ ἀπὸ τὴν ξηρὰ καὶ μὲ πολλὰ λιμάνια, ἐκτὸς ἀπὸ τίς πολλὰς ἐπαρχιακὲς πόλεις δύο πόλεις τὴν κάνουν ἑνδοξή, ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Πάφος, ἡ μιὰ περίφημη γιὰ τὰ ἱερὰ τοῦ Διός, ἡ ἄλλη γιὰ τὸ ναὸ τῆς Ἀφροδίτης.

Τὸ *dilectam Cyprum*, τὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ἡ Κύπρος ἦταν ὁ ἀγαπημένος τόπος τῆς θεᾶς, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸν ἔρωτα καὶ τὴ γονιμότητα καὶ ταυτίζεται μετὰ τὴ Μητέρα Γῆ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, ἀνταποκρίνεται ἄμεσα στὶς γεωγραφικὰ καὶ κλιματολογικὰ συνθῆκες τοῦ πλούσιου νησιοῦ μετὰ τὸ ἥπιο κλίμα, ποὺ εὐνοοῦσαν τὴν ἀνάπτυξη τῆς ιδέας γιὰ μιὰ θεὰ μετὰ παρόμοιες ιδιότητες. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπ' τοὺς συσχετισμοὺς ποὺ κάνει ὁ 'Οράτιος στὴν εἰκοστὴ ἔκτη ὥδῃ τοῦ τρίτου βιβλίου:

*O quae beatam diva tenes Cyprum et
Memphin carentem Sithonia nive,
regina...*

(3, 26, 9-11):

Ἦ σὺ βασιλίσσα θεϊκὴ, ὅπου ἐξουσιάζεις
τὴν Κύπρο τὴν εὐδαίμονα καὶ τὴ θερμὴ τὴ Μέμφι,
ποὺ δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὸ θρακικὸ τὸ χιόνι.

Ἐδῶ ὁ χαρακτηρισμὸς *beata* (ὀλβία, εὐδαίμων, μακαρία) *Cyprus* τονίζει πάλι τὸν πλοῦτο καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ νησιοῦ, ποὺ σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴ γεωγραφικὴ του θέση κίνησαν τὴν ἀρπακτικὴ διάθεση πολλῶν κατακτητῶν, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ μνημονεύουν καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς¹. Ἡ σύνδεση δὲ τῆς Ἀφροδίτης μετὰ τὴ θεὰ τῆς αἰγυπτιακῆς Μέμφιδος, δηλαδὴ τὴν Ἰσιδα, θίγει τὸ σπουδαῖο κεφάλαιο τῆς ἀρχαίας λατρείας γιὰ τὸ συγκρητισμὸ τῶν θεοτήτων καὶ τῶν θρησκειῶν καὶ ἐνισχύει πάλι τὴν ἀποψη ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἀντιπροσωπεύει τὴ θεὰ τῆς γονιμότητος, ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση ταυτίζεται μετὰ τὴν παμμήτορα Γῆ.

Σιθωνία ἐδῶ εἶναι ἡ Θράκη², τὰ χιόνια καὶ οἱ χειμῶνες τῆς ὁποίας ἀπο-

1. Πβ. π.χ. ὅσα ὁ Βεργίλιος καὶ ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος ἀναφέρουν σχετικά:

*Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
finibus expulsum patriis, nova regna petentem
auxilio Beli; genitor iam Belus opimam
vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.*

(Verg. Aen. 1, 619-623):

Καὶ βέβαια θυμᾶμαι ἐγὼ πὼς ἦρθε στὴ Σιδῶνα
ὁ Τεῦκρος ἀπ' τὴν πατρικὴ τὴ χώρα του διωγμένος,
ζητώντας νέα βασίλεια μετὰ συνδρομὴ τοῦ Βήλου·
ὁ Βήλος ὁ πατέρας μου ἔβη τὴν πλούσια Κύπρο
πορθοῦσε καὶ ὡς νικητῆς στὰ χέρια του κρατοῦσε.

Βλ. καὶ Στράβ. 14, 6, 3 (C. 682).

nec piget dicere avidae magis hanc insulam populum Romanum invasisse quam iuste.

(Ammian. Marc. 14, 8, 15):

Οὕτε δυσκολεύομαι νὰ πῶ ὅτι ὁ Ρωμαϊκὸς λαὸς ἐβαλε πόδι στὸ νησί αὐτὸ μᾶλλον ἀπὸ ἀπληστία παρά σύμφωνα μετὰ τοὺς κανόνες τοῦ δικαίου.

2. Γιὰ τὴ Θράκη καὶ τοὺς Θράκες στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ 'Οράτιου βλ. R. Gandeve,

τελοῦν παραστατικό καὶ παροιμιῶδες παράδειγμα βαρυχειμωνιάς γιὰ τὸν ἐλληνικό χῶρο, ὅπως μαρτυροῦν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα παράλληλα:

*non ilium nostri possunt mutare labores,
nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae*

(Verg. Ecl. 10, 64-66):

Δὲν ἔμποροῦν οἱ κόποι μας αὐτὸν νὰ μεταβάλουν,
οὔτε κι ἂν πιοῦμε τὸ νερὸ τοῦ "Εβρου μέσ' στὰ ψύχη
καὶ ὑποστοῦμε θρακικὰ χιόνια ὑγροῦ χειμῶνα.

Καὶ ὁ δικός μας Γεώργιος Βιζυηνὸς γράφει στὸν «'Αποχωρισμό» του:

Φυσᾶ βοριάς, φυσᾶ θρακιᾶς, γεννιέται μπόρα φοβερή...

Ὁ Ὀράτιος χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ θρακικοῦ χιονιᾶ ἀρνητικά καὶ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀχιόνιστη Μέμφιδα (νόμος τῆς ἀντιθέσεως), πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ λογοτεχνικό τόπο, ὅπως μαρτυρεῖ ἀπόσπασμα τοῦ Βακχυλίδη:

*τὰν ἀχείμαντόν τε Μέμφιν
καὶ δονακώδεα Νεῖλον*

(Βακχ. λ. ἀπόσπ. 30, Snell):

τῇ Μέμφι τὴν ἀχείμαστη,
τὸν καλαμώδη Νεῖλο.

Ἔτσι οἱ δύο ἀρχαῖες κατὰ κάποιον τρόπο κλιματολογικὲς καταστάσεις (θρακικὸς χειμῶνας - ἀφρικανικὴ ζέστη) τονίζουν τὴν ἐνδιάμεση γεωγραφικὴ θέση καὶ τὸ ἥπιο κλίμα τῆς Κύπρου, ποὺ ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά τὴ χλωρίδα, τὴν πανίδα καὶ τὸν ἀνθρώπινο βίον καὶ μαζὶ μὲ τὴ φύση τοῦ ἐδάφους δημιουργεῖ τὶς παραδείσιες συνθῆκες, οἱ ὁποῖες λαμβάνουν στὸ χαρακτηρισμὸ *beatam Cyprum* καὶ προσωποποιοῦνται στὴ μορφή τῆς Ἀφροδίτης.

Ἡ προσωνομία βασίλισσα τῆς Πάφου (regina Cnidi Paphique) ἀντικατοπτρίζει τὴν πανάρχαια παράδοση ὅτι πρῶτα ἐκεῖ ἰδρύθηκε ναὸς τῆς μεγάλης θεᾶς εἴτε ἀπὸ γηγενεῖς εἴτε ἀπὸ ἐποίκους. Γιὰ τὸ ναὸ αὐτὸ μιλάει ἤδη ὁ Ὀμηρος:

*Ἦ δ' ἄρα Κύπρον ἔκανε φιλομειδῆς Ἀφροδίτη
ἐς Πάφον, ἔνθα τέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις*

(Θ, 362-363):

Κι αὐτὴ στὴν Κύπρο ἔφτασε, ἡ πρόσχαρη 'Αφροδίτη,
στὴν Πάφο, ποῦ 'χε τέμενος, βωμὸ ὅλο λιβάνια¹.

Ἡ λατρεία τῆς 'Αφροδίτης στὴν Πάφο καθὼς καὶ στὸ 'Ιδάλιον, τὸ ση-
μερινὸ Δάλι, μνημονεύεται καὶ στὸ 14ο Καταλεπτὸν ποίημα τῆς Appendix
Vergiliana:

o Paphon, o sedes quae colis Idalias

(Cat. 14, 2):

σὺ ποῦ τὴν Πάφο κατοικεῖς, τίς ἔδρες τοῦ 'Ιδαλίου.

Ἐπίσης τὸ γεγονός ἐστὶ ἡ 'Αφροδίτη καὶ οἱ ὅμοιες μὲ αὐτὴ θεότητες ('Ισι-
δα, 'Αστάρτη κ.ἄ.) λατρεύονταν πρὸ πάντων σὲ θρησκευτικὰ κέντρα παραθα-
λάσσια ἢ παραποτάμια, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἀναπτύχτηκαν ὅλοι οἱ μεγάλοι πο-
λιτισμοὶ (δημιουργία οἰκισμῶν, εὐκολία ἐπικοινωνιῶν), ὑπογραμμίζει τὴ ση-
μασία τοῦ νεροῦ γιὰ τὴ δημιουργία καὶ διατήρηση τῆς ζωῆς. Αὐτὸ ἰσχύει ὅχι
μόνο γιὰ τὴν Πάφο ἢ τὴν Κνίδο, ποῦ εἶδαμε παραπάνω, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλες
περιοχὲς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ὅπως τὰ Κύθηρα ἢ οἱ Κυκλάδες. Στὴν εἰκοστὴ
ὀγδόῃ ὡδῇ π.χ. τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ 'Ορατίου διαβάζουμε σχετικὰ ὅτι κατὰ
τὴ γιορτὴ τοῦ Ποσειδῶνος τὸ ἀνώτερο τραγούδι θὰ ἀφιερωθῇ στὴ θεὰ ποῦ
ἐξουσιάζει τὴν Κνίδο καὶ τίς ἀστραφτερὲς Κυκλάδες καὶ κατευθύνεται στὴν
Πάφο πάνω σὲ ἄρμα ποῦ σέρνουν κύκνοι:

*Summo carmine quae Cnidon
fulgentisque tenet Cycladas et Paphum
iunctis visit oloribus.*

(3, 28, 13-15):

Τὸ ἄσμα τὸ τρανότερο στὴ δέσποινα τῆς Κνίδου
καὶ τῶν Κυκλάδων τῶν στυλινῶν, ποῦ ἐπισκοπεῖ μὲ ἄρμα
τὴν Πάφο καὶ τὸ σέρνουν ζεμένοι δύο κύκνοι.

Κύνους γὰρ σέρνουν τὸ ἄρμα τῆς 'Αφροδίτης ἀναφέρει καὶ ὁ 'Οβίδιος². 'Ο

1. Πβ. Verg. Aen. 1, 415-417 καὶ Eὐρ. Βάκχ. 402-406.

2. *Illa quidem monuit, iunctisque per aëra cygnis
carpit iter, sed stat monitis contraria virtus*

(Ov. Met. 10, 708-709):

Αὐτὴ τὸν προειδοποίησε καὶ ζεύοντας τοὺς κύκνους
φεύγει μ' αἰθέριο πέταγμα, ἀλλὰ στίς προτροπὲς τῆς

δὲ κύκνος ὅπως καὶ τὸ δελφίνι καὶ ἡ ἀλκυὼν εἶναι σύμβολα τῆς Θαλασσίας ἢ Πελαγίας Ἀφροδίτης¹. Ἔτσι ἔχομε ἐδῶ τὴ δεύτερη ιδιότητα τῆς Κύπριδος, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Ὅρατιος στὰ ποιήματά του.

Ἐπίσης στὴν τρίτη ὠδή τοῦ πρώτου βιβλίου, στὸ προπεμπτικὸ ποίημα πρὸς τὸ φίλο του Βεργίλιο, ὁ ποιητὴς ἐπικαλεῖται πρώτη ἀνάμεσα στὶς ἄλλες θεότητες τῶν ναυτικῶν τὴ δέσποινα τῆς Κύπρου θεὰ Ἀφροδίτη ὡς θεὰ Ποντίας, Λιμενία² καὶ Γαληναία³.

Ἡ παρουσία τῆς γελαστῆς θεᾶς, ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα (ἀναδυομένη, ἀφρογενής) καὶ χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς Εὐπλοία⁴, γαληνεύει τὸ ὕψος στοιχείο καὶ μπορεῖ νὰ κατευθύνῃ ἀσφαλῶς τὸ πλοῖο, τὸ ὁποῖο μεταφέρει ἐκεῖνον ποὺ χαρακτηρίζει ὁ Ὅρατιος ὡς «animae dimidium meae» στὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα:

*Sic te diva potens Cypri⁵,
sic fratres Helenae, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis praeter Iapyga,
navis, quae tibi creditum
debes Vergilium finibus Atticis*

(1, 3, 1-6):

ἀντιθετὴ (τοῦ νεαροῦ) στέκεται ἡ ἀνδρεία.
*Vecta levi curru medias Cytherea per auras
Cypron olorinis nondum pervenerat alis*

(*ibidem*, στ. 717-718):

Μὲ ἄρμα ταξιδεύοντας ἀνάμεσα στὶς αὔρες
ἀνάλαφρο, δὲν ἔφτασε ἡ Κυθήρεια Ἀφροδίτη
πάνω σὲ κύκνινα φτερὰ ἀκόμη εἰς τὴν Κύπρο.

1. Βλ. προχειρῶς W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Hildesheim 1965 (ἀνατ.), τόμ. I, στ. 402 καὶ A. Kiessling, Q. Horatius Flaccus, Oden und Epoden, Dublin-Zürich (τελευταία ἔκδ. ἐπιμελεῖται R. Heinze - E. Burck), σ. 146.

2. Ὁ Πικασάνιας γράφει γιὰ τὴν Ἑρμιόνη τῆς Ἀργολίδος: Ἀφροδίτης ναός ἐστιν ἐπὶ κλησιν Ποντίας καὶ Λιμενίας τῆς αὐτῆς (Πανσ. 2, 34, 11):

Ἵπάρχει ναός τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ ἔχει ἡ ἴδια τὴν προσωνυμία καὶ Ποντία καὶ Λιμενία.

3. Βλ. κατωτέρω σ. 64.

4. πρὸς δὲ τῇ θαλάσῃ Κόνων ὠκοδόμησεν Ἀφροδίτης ἱερόν,... ἦν Κνιδίαν οἱ πολλοί, Κνίδιοι δὲ αὐτοὶ καλοῦσιν Εὐπλοίαν.

(Πανσ. 1,1,3):

Κοντὰ δὲ στὴ θάλασσα ὁ Κόνων ἔχτισε ναὸ τῆς Ἀφροδίτης..., τὴν ὁποία οἱ πολλοὶ ὀνομάζουν Κνιδία, οἱ ἴδιοι δὲ οἱ Κνίδιοι ἀποκαλοῦν Εὐπλοία (=Καλοτάξιδη).

5. Περιφράσεις τοῦ τύπου *diva potens Cypri* εἶναι συγχρᾶς στὸν Ὅρατιο πβ. λ.χ. Ὡδὲς 3,28,13-15 καὶ 1,35,1.

"Ετσι τῆς Κύπρου ἡ θεὰ ἐσένα ἡ παντοκράτωρ
καὶ τῆς Ἑλένης οἱ ἀδελφοί, τὰ λαμπερά τ' ἀστέρια,
καὶ τῶν ἀνέμων ὁ πατήρ στὸν πλοῦ ἄς κατευθύνῃ,
δένοντας κάθε ἄνεμο ἐκτὸς τοῦ Ἰαπύγου,
πλοῦ ποὺ τὸ Βεργίλιο, ὅπως σοῦ ἐμπιστευθῆκαν,
στῆς Ἀττικῆς τὰ σύνορα χρωστᾷς νὰ παραδώσῃς.

Ἡ ἐκφραση *diva potens Cypri* τοῦ πρώτου στίχου ἀποτελεῖ πιθανώ-
τατα ἀπόδοση τῆς ἐκφράσεως Κύπρον δέσποινα ἀποσπάσματος τοῦ Πινδάρου¹.

"Ὅμως ἡ Κύπρις δὲν εἶναι μόνο ἡ γελαστή μελίχια θεά, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄγρια
καὶ ἀσυγκίνητη μητέρα τῶν ἐρωτικῶν πόθων, ὅπως τῇ χαρακτηρίζει ὁ Ὀράτιος
στὴ δεκάτῃ ἐνάτῃ ὠδῇ τοῦ πρώτου βιβλίου, ὅπου τῇ φαντάζεται νὰ ἐγκαταλείπῃ
τὴν Κύπρο καὶ νὰ ὀρμᾷ ἐναντίον του:

*Mater saeva Cupidinum...
in me tota ruens Venus
Cyprum deseruit nec patitur...*

(1, 19, 1 καὶ 9-10):

Τῶν Πόθων τῶν ἐρωτικῶν ἡ ἀμείλικτη ἡ μάνα...
ὀλόκληρη ἀπάνω μου ξεχύθηκε, τὴν Κύπρο
ἡ Ἀφροδίτῃ ἀφήνοντας καὶ πιά δὲν ὑπομένει...

Καὶ οἱ ἐκφράσεις *mater Cupidinum, Venus Cyprum deseruit* θυμίζουν ἀνά-
λογες τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας, ὅπως ἡ *μητέρα ἐρώτων* τοῦ Ὀρφικοῦ ὕμνου²

1. ὦ Κύπρον δέσποινα, τεὸν δεῦτ' ἐς ἄλσος
φορβάδων κορᾶν ἀγέλαν ἐκατόγγυ-
ον Ξενοφῶν τελέαις
ἐπάγαγ' εὐχολαῖς ἱανθεῖς

(ἀπόσπ. 123, Snell):

- Τῆς Κύπρου δέσποινα, ἐδῶ εἰς τὸ δικό σου ἄλσος
ἀγέλῃ ἐκατοντάποδῃ μὲ νεαρὲς κοπέλλες
ὠδήγησε ὁ Ξενοφών, σὰν πιάσαν οἱ εὐχές του.
2. πάντα γὰρ ἐκ σέθεν ἐστίν, ὑπεξέβω δέ τε Κόσμον,
καὶ κρατεῖς τρισσῶν μοιρῶν, γεννᾷς δὲ τὰ πάντα,
ὅσσα τ' ἐν οὐρανῷ ἐστί καὶ ἐν γαίῃ πολυκάρατῳ
ἐν πόντου τε βυθῷ, σεμνὴ Βάκχοιο πάρεδρε,
τερομένη θαλήσι, γαμοστόλε, μήτερ ἐρώτων...

(Ὀρφ. ὕμν. 50, 3-8):

"Ὅλα ἀπὸ σένα γίνονται κ' ὑπόταξες τὸν κόσμο,
τὰ τρία μέρη κυβερνᾷς, γεννᾷς δὲ σὺ τὰ πάντα,
ὅσα εἶναι στὸν οὐρανό, στὴ γῇ τὴν καρποφόρα
καὶ στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας, συντρόφισσα τοῦ Βάκχου
σεπτῇ, ποὺ μὲ συμπόσια τέρπεσαι καὶ στοὺς γάμους
τίς νύφες τίς καθοδηγεῖς, μητέρα τῶν ἐρώτων...

ἡ Κύπρι Πόθων μήτερ ἀελλοπόδων τοῦ Φιλοδῆμου¹. Στὴν πρώτη περίπτωσις ἡ Ἀφροδίτη παρουσιάζεται ὡς ἡ παντοδύναμη θεά, ποὺ γεννάει καὶ ἐξουσιάζει ὅλα, ὅσα ὑπάρχουν στὴ γῆ, στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ θάλασσα καὶ προσωποποιεῖ τὴ ζωὴ σὲ ὅλες τῆς τὶς ἐκφάνσεις.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πάφο καὶ γενικὰ τὴν Κύπρο ὁ Ὅρατιος ἀναφέρει καὶ τὴ Σαλαμίνα. Στὴν ἐβδόμη ὁδὴ τοῦ πρώτου βιβλίου ὁ ποιητὴς μνημονεύει ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ σὰν δεῦγμα ἀμφιβολίας τὴν πόλιν αὐτὴ τῆς Κύπρου σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ ὁμώνυμο νησὶ τοῦ Σαρωνικοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύσκολα θὰ μπορῇ κανεὶς νὰ κάνῃ διάκρισι:

*nil desperandum Teucro duce et auspice Teucro;
certus enim promisit Apollo
ambiguam tellure nova Salamina futuram.*

(1, 7, 28-29):

Διόλου μὴν ἀπελπίζεσθε μὲ ἀρχηγὸ τὸν Τεῦκρο
γιατὶ μᾶς ὑποσχέθηκε στ' ἀλήθεια ὁ Ἀπόλλων
μιά Σαλαμίνα δεύτερη σὲ μιὰ καινούργια χώρα.

Οἱ στίχοι αὗτοὶ ὑπενθυμίζουν ἀναμφίβολα τὰ λόγια τοῦ Τεῦκρου, τοῦ φερομένου ὡς ἰδρυτῆ τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, ἀπὸ τὴν «Ἑλένη» τοῦ Εὐριπίδη:

ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικὸν
Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

(στ. 148-150):

σὲ χώρα παραλιακὴ, στὴν Κύπρο, προφητεία

1. Κύπρι γαληναίη, φιλονύμφιε, Κύπρι δικαίων
σύμμαχε, Κύπρι Πόθων μήτερ ἀελλοπόδων...
(Ἑλλήν. (Παλατ.) Ἀνθολ. 10, 21, 1-2):

Γαλήνια Κύπριδα θεά, φιλόγαμπρη, δικαίων
σύμμαχε, θυελλόποδων ἐσὺ μάνα τῶν Πόθων.
Πβ. Βάβρ. 32,1-3:

Γαλῇ ποτ' ἀνδρὸς εὐπρεποῦς ἐρασθείσῃ
δίδωσι σεμνὴ Κύπρις, ἡ πόθων μήτερ,
μορφὴν ἀμείψαι καὶ λαβεῖν γυναικεῖν,
καλῆς γυναικός, ἥς τίς οὐκ ἔχειν ἦρα;
Νυφίτσα, ποὺ ἀγάπησε ἕναν ὠραῖον ἄντρα,
ἡ Κύπριδα ἡ σεβαστή, τῶν πόθων ἡ μητέρα,
τῆς ἔδωσε προνόμιο ν' ἀλλάξῃ τὴ μορφή της
μ' ἐκείνη ὠραία γυναικός, ποὺ ποιοῦς δὲν τὴν ποθοῦσε;

τ' 'Απόλλωνα με πρόσταξε νὰ κατοικῶ, ἀπ' τὴ νῆσο
τῆς Σαλαμίνας βάζοντας ὄνομα τῆς πατρίδας¹.

Συνάμα ἀπηγοῦν οἱ ἴδιοι στίχοι τοὺς δεσμοὺς τῆς Κύπρου με τὴν ἄλλη
'Ελλάδα καὶ τὸν πρῶμο ἀποικισμό καὶ ἐξελληνισμό τῆς μεγαλονήσου.

Πολὺ σημαντικές εἶναι, νομίζομε, οἱ ἔμμεσες πληροφορίες, ποὺ δίνει ὁ
'Οράτιος γιὰ τὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριο τῆς Κύπρου. Αὐτὲς σὲ συνδυασμῷ με
τὸν ἀναφερθέντα ἤδη χαρακτηρισμὸ *beata Cyprus* ὁλοκληρώνουν τὴν εἰκόνα
τῆς θαλερῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ.

"Ἢδη στὴν πρώτη ὁδῇ τοῦ πρῶτου βιβλίου, ὅπου ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοῖ
συνεκδοχικὰ τὸ κυπριακὸ ναυπηγήσιμο δοκάρι ἀντὶ τοῦ πλοίου, φαίνεται κα-
θαρὰ ὅτι ἡ ναυπηγικὴ καὶ ἡ ναυτιλία ἀνθοῦσαν στὸ νησί, τὸ ὅποιο ἦταν συνεπῶς
γεμᾶτο δάση, καὶ οἱ Κύπριοι ἦταν ἀτρόμητοι ναυτικοὶ ποὺ διέσχιζαν με τὰ
ἐμπορικὰ τους πλοῖα τὰ τρικυμισμένα πελάγη:

*Gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus
numquam dimoveas ut trabe Cypria²
Myrtoum pavidus nauta secet mare.*

(1, 1, 11-14)

Αὐτὸν ποὺ βρίσκει τὴ χαρὰ μ' ἀξίνα νὰ σκαλίζει
τὰ πατρικά του κτήματα, δὲν πρόκειται νὰ πείσῃς
οὔτε μ' 'Αττάλου δωρεές ποτὲ νὰ διασχίσῃ
με κυπριώτικο σκαρὶ σὰν φοβισμένος ναύτης
τὸ πάντοτε ἀνήσυχο πέλαγο τὸ Μυρτώ³.

'Ο χαρακτηρισμὸς *pavidus nauta* δὲν ἀναφέρεται ἐδῶ πιθανῶτα στοὺς
ναυτικούς τῆς Κύπρου, ἀλλὰ γενικὰ στοὺς ἄμαθους ἀπὸ θάλασσα στεριανούς,
ποὺ συνήθως καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβο, μόλις πατήσουν τὸ πόδι τους πάνω
σὲ πλεούμενο. Δηλαδή ἡ λέξη *nauta* ἐδῶ ἔχει μᾶλλον τὴ σημασία: ἐπιβάτης

1. Πβ. *Vell.* 1,1,1: *Teucer, non receptus a patre Telamone ob segnitiam non vindictae fratris iniuriarum, Cyprum adpulsus cognominem patriae suae Salamina constituit.*

'Ο Τεύκρος, ὅταν δὲν ἔγινε δεκτὸς (στὴν πατρίδα του) ἀπὸ τὸν πατέρα του Τελαμῶνα ἐξ αἰτίας τῆς νοσηρότητάς του νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ τὴν ἀδικία εἰς βάρος τοῦ ἀδελφοῦ του (Αἰάντος), ἀφοῦ προσωρίσθηκε στὴν Κύπρο, ἔδρασε τὴν ὁμώνυμη με τὴν πατρίδα του Σαλαμῖνα.

2. 'Αλλοῦ ὁ 'Οράτιος μνημονεύει — πάλι συνεκδοχικὰ — πλοῖα προερχόμενα ἀπὸ ἄλλες ἐλληνικὲς χώρες, ποὺ διέθεταν ναυπηγήσιμη ξυλεία, ὅπως τὸν Πόντο (1,14,11: *Pontica pinus*) καὶ τὴ Βιθυνία (1,35,7-8: *Bithyna... carina*).

3. Περιοχὲς τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀλλὰ καὶ ἄλλων θαλασσῶν, ποὺ εἶναι συνήθως τρικυμιώδεις, ἀναφέρει συχνὰ ὁ 'Οράτιος. Βλ. *A. Kiessling*, ὁ.π., σ. 6.

πλοίου ἢ ἔμπορος καὶ ὄχι ναυτικός καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἀναφέρεται στοὺς Κύπριους ναυτικούς. Διότι τὸ ὅτι τὰ κυπριακὰ πλοῖα διασχίζουν τὸ συνήθως τρικυμισμένο Μυρτῶο πέλαγος φανερώνει τὴν τόλμη τῶν ναυτικῶν τῆς Κύπρου.

Γιὰ τὴ μεγάλη ναυπηγικὴ ἱκανότητα καὶ αὐτάρκεια τοῦ νησιοῦ τόσο σὲ ἔμπορικὰ ὅσο καὶ πολεμικὰ πλοῖα ἔχομε πολλές ρητὲς καὶ ἐκτενεῖς μαρτυρίες ἀπὸ ἄλλους, Ρωμαίους καὶ Ἑλλήνες, συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος¹, ὁ Στράβων, ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὁ Ἀρριανὸς² καὶ ἄλλοι³.

Ἐνδεικτικὰ μόνον μνημονεύομε ὅτι οἱ Κύπριοι ὑποχρεώθηκαν νὰ δώσουν ἑκατὸν πενήντα πλοῖα στὸν Ξέρξῃ⁴ καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐναυπήγησε μέγα μέρος τοῦ στόλου του στὴν Κύπρο⁵.

Ἐμφανέστερη γίνεται ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ὁρατίου στὴν κυπριακὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριο στὴν εἰκοστὴ ἐνάτη ὥδῃ τοῦ τρίτου βιβλίου:

*Non est meum, si mugiat Africis
malus procellis, ad miseris preces*

1. *tanta autem tamque multiplici fertilitate abundat rerum omnium eadem Cyprus, ut nullius externi indigens adminiculi indigenis viribus a fundamento ipso carinae ad supremos usque carbasos aedificet onerariam navem omnibusque armamentis instructam mari committat.*

(Ammian. Marc. 14, 8, 14):

Τόσο δὲ μεγάλη καὶ τόσο ποικίλῃ ἀφθονία ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ διαθέτει ἡ ἔδρα ἢ Κύπρος, ὥστε χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκη ἀπὸ καμμία ἐξωτερικὴ βοήθεια νὰ μπορῇ μὲ τοὺς ἐγχώριους πόρους νὰ κατασκευάζῃ ἕνα φορτηγὸ πλοῖο ἀπὸ τὴν ἔδρα τῆς βάρης καὶ μέχρι τὰ πῦλῃ ἱστία καὶ ἐφωδιασμένο μὲ ὅλο τὸ σχετικὸ ἐξοπλισμὸ νὰ τὸ καθελκύῃ στὴ θάλασσα.

2. Βλ. Ἀλεξ. ἀνάβ. 1, 18, 7· 2, 20, 7· 6, 1, 6.

3. Ἔτσι π.χ. σὲ ἀνώνυμο γεωγραφικὸ ἔργον τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος διαβάζομε: *Habes ergo ab oriente insulas sic: primam et maximam Cyprum quae solet naves conficere; dicitur non indigens alterius provinciae quicquam pro fabrica navium; necessaria ipsa insula habet omnia inferius declarata; ligna aeramentum ferrum picem nec non vere linteum pro velaria et funium usum.*

(Expos. mundi 63):

Ἔχεις λοιπὸν (ἀρχίζοντας) ἀπὸ ἀνατολικά τὰ νησιὰ κατὰ τὴν ἐξῆς σειρά: πρῶτον καὶ πρῶτο τὴν Κύπρον, ποὺ ἔχει παράδοσιν νὰ κατασκευάζῃ πλοῖα· λέγεται ὅτι δὲν τῆς λείπει τίποτε ἀπὸ ἄλλῃ ἐπαρχία σχετικὸ μὲ τὴ ναυπηγική· τὸ νησί διαθέτει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα, ποὺ δηλώνονται κατωτέρω, ξυλεία, χαλκὸς, σίδηρος, πίσσα, προσέτι δὲ λινάρι γιὰ παννιά, ποὺ χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ σχοινιά.

Πβ. καὶ Στράβ. 14, 6, 5 (C. 684).

4. ...Κύπριοι δὲ ἑκατὸν καὶ πενήντα (sc. ναῦς παρέσχοντο τῷ Ξέρξῃ) (Διόδωρ. 11, 3, 7· πβ. καὶ 11, 2, 1 19, 1 x ἐ. 60, 6):

οἱ δὲ Κύπριοι ἑκατὸν πενήντα (πλοῖα ἔδωσαν στὸν Ξέρξῃ).

5. ...τὰ πλοῖα τὰ μὲν ἐν Φοινίκῃ τε καὶ Κύπρῳ ναυπηγησάμενον (sc. Ἀλέξανδρον)... (Στράβ. 16, 1, 11 (C. 741):

τὰ πλοῖα ἄλλα μὲν στὴ Φοινίκη καὶ τὴν Κύπρον ἀφ' οὗ ἐναυπήγησε (ὁ Ἀλέξανδρος)...

*decurrere et votis pacisci
ne Cypriae Tyriaequae merces
addant avaro divitias mari.*

(3, 29, 57-60):

Ούτε στο χαρακτήρα μου ταιριάζει, σὺν μουγκρίζη
στὶς θυέλλες τῆς Ἀφρικῆς τοῦ πλοίου τὸ κατάρτι,
νὰ κατὰφεύγω σ' ἄθλιες δεήσεις καὶ μὲ τάμα
νὰ ζητιανεύω ἀπ' τοὺς θεοὺς πλούτη νὰ μὴν προσθέσουν
στὸ ἀδελφάγο πέλαγος πρᾶματιες Κύπρου ἢ Τύρου.

Οἱ στίχοι αὐτοί, ποὺ ἀπηχοῦν τῇ σκληρῇ πολλὲς φορὲς μοῖρα τῶν θαλασσο-
συνῶν, εἶναι συνάμα ἀποκαλυπτικοὶ γιὰ τὴν ἀνθηρὴ ναυτιλία καὶ τὸν πλοῦτο
τῆς Κύπρου¹, ποὺ τοποθετοῦνται πλάι-πλάι μὲ τὸ φημισμένο ἐμπόριο καὶ τὰ
μυθικὰ πλούτη τῆς Τύρου καὶ τῆς Φοινίκης γενικώτερα. Τὸ τελευταῖο ὑπαι-
νίσσεται ἴσως καὶ τίς παλιὲς στενὲς σχέσεις τοῦ νησιοῦ μὲ τοὺς Φοίνικες.

Στοὺς ἴδιους στίχους δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ παρατηρήσωμε ὅτι ὁ ἐπικού-
ρειος βασικὰ Ὀράτιος, σκιαγραφώντας μὲ εἰρωνικὲς γραμμὲς τύπους τῆς σύγ-
χρονης τοῦ λαϊκῆς λατρείας, μαρτυρεῖ ὅτι τὰ τόσο γνωστὰ στὶς μέρες μας καὶ
στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα τάματα τῶν ναυτικῶν ἀποτελοῦσαν καὶ ρωμαϊκὴ συνήθεια.

Συμπερασματικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι στὰ ποιήματα τοῦ Ὀρατίου
ἐξαίρεται ἡ μορφή τῆς Παφίας Ἀφροδίτης ὡς θεᾶς τοῦ ἔρωτος (πρῶγμα σύμ-
φωνο μὲ τὴν ἐρωτικὴ φύση τῆς ποιήσεώς του), ἀλλὰ καὶ ὡς «θαλασσίαν» θεό-
τητος. Ἐπίσης παρουσιάζονται μορφὲς λατρείας, ἡ ναυτιλιακὴ καὶ ἐμπορικὴ
ἀκμὴ τοῦ νησιοῦ καθὼς καὶ οἱ σχέσεις του μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ προβάλλει ἀρκετὰ καθαρὴ ἡ εἰκόνα
ἐνὸς καταπράσινου, πλούσιου καὶ εὐτυχισμένου νησιοῦ, ποὺ διάλεξε γιὰ κατοικία
τῆς ἡ ὁμορφότερη θεᾶ, ἡ θεὰ τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ὁποῖο ἀπο-
τελοῦσε σημαντικὸ ἐμπόριον στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Οἱ ἀτρόμητοι ναυτικοὶ
τοῦ ὄργωναν τίς θάλασσες καὶ σώρευαν ἀκόμη περισσότερα πλούτη πᾶνω σ'
ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐξασφάλιζε ἡ εὐλογημένη ἀπ' τοὺς θεοὺς γῇ ποὺ κατοί-
κοῦσαν. Αὐτὸς ὁ πλοῦτος, οἱ ἰδεώδεις κλιματολογικὲς συνθῆκες, ἡ γεωγραφικὴ
θέση τῆς Κύπρου στὸ σταυροδρόμι τῶν γνωστῶν στὴν ἀρχαιότητα ἡπείρων καὶ
πολιτισμῶν καθὼς καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, οἱ ἀγῶνες καὶ ἡ καρτερία
τοῦ λαοῦ τῆς ἦταν ἀναμφίβολα τὰ βάρη, πᾶνω στὰ ὁποῖα στηρίχτηκε ἕνας
ἀπὸ τοὺς πιὸ ἡμερους πανάρχαιους πολιτισμούς, στὰ λείψανα τοῦ ὁποίου σκον-
τάρτει σήμερα ὁ ἐπισκέπτης τῆς Κύπρου σὲ κάθε του βῆμα.

1. Βλ. Στράβ. 14,6,5 (C. 684).

Démétrios E. Koutroubas

CHYPRE ET HORACE

L'île de Chypre avec son histoire très ancienne, que la muse grecque a plusieurs fois chantée comme un site idyllique et natal de la déesse Aphrodite, est mentionnée souvent dans la littérature latine. La présence de ce motif littéraire, que les latins ont reçu par les auteurs grecs, est très naturelle dans la littérature latine, si nous considérons que les Romains tiraient leur origine de la déesse Venus.

Dans les Odes d'Horace d'un caractère lyrique et érotique nous trouvons souvent la combinaison de Chypre et d'Aphrodite. Venus est présentée comme la déesse souveraine de Chypre, reine de Paphos, qui aime beaucoup l'île heureuse, qu'elle inspecte sur un char tiré par des cygnes. La même Aphrodite est caractérisée par Horace comme la mère cruelle des désirs amoureux. Le poète mentionne aussi la ville Salamine ainsi que la fameuse navigation maritime et le commerce de Chypre.

En conclusion on pourrait dire que Chypre est présentée dans la poésie d'Horace comme une île fertile, idyllique et heureuse, qui fut habitation de Venus, déesse de l'amour et de la mer. En même temps l'île se présente aussi comme un centre important de navigation et de commerce dans la Méditerranée orientale.